

## **Covid-vezérelt értékváltozások napjainkban**

2020. március 13-a sorsfordító nap volt hazánk életében. A demokráciában addig soha nem látott korlátozásokat volt kénytelen alkalmazni az ország annak érdekében, hogy a SARS-CoV-2 járvány totálisan ne döntse le lábáról az egészségügyi ellátórendszert, illetve a veszélyeztetett csoportok biztonsága visszaállítható legyen. A modern kor még nem látott világméretű járványt, amely ilyen mértékben leterhelte volna még a fejlett országok egészségügyi ellátórendszerét is. A hét kontinens valamennyi országa korlátozásokra kényszerült, bár eltérő mértékű és eszközökkel kivitelezett intézkedéscsomagokkal operáltak, de változás mindenhol szükséges volt. Várad (2020) tanulmányában három csoportra osztja a magyar kormány reakcióit a járvány lassítása, fékezése kapcsán, ezek (i) közegészségügyi, (ii) gazdaságpolitikai és (iii) jogi-politikai eszközök voltak. A közegészségügyi intézkedések elsősorban a járvány terjedésének lelassítását célozták, kezdetben főként azért, mert a betegség kezelésének módja még nem volt ismert. Ebbe a kategóriába sorolható a későbbi oltási kampány, oltóanyag beszerzés is, de ezt már csak abban a fázisban alkalmazhatta a kormány, amikor rendelkezésre állt a védőoltás, mint a megelőzés hatékony eszköze. A gyógy mód mind a mai napig ismeretlen, tüneti kezelésre volt mindössze lehetőség, sem az egyénenként változó lefolyás, sem az esetleges szövődemény nem volt előre becsülhető és – sok esetben – nem is volt gyógyítható. A gazdaságpolitikai reakciókat a korlátozó intézkedések ellensúlyozására hozták, sok ágazatban a leállások, bezárások az üzletmenetet befagyasztották, emiatt a vállalkozások és munkavállalók is nehéz helyzetbe kerültek. A jogi-politikai eszközök elsősorban az első két reakció-csomag jogi háttérének biztosításához voltak szükségesek, ide elsősorban a koronavírus törvény és a rendeleti kormányzás értendő, mely intézkedések az egyén szabadságát és a demokráciát csorbították.

Az Oxfordi Egyetem által publikált nemzeti szintű adatbázis (Hale et al. (2021)) több mutatót képez a kormányok – mérhető – intézkedései alapján, a Stringency Index (szigorúsági index), a Government Response Index (kormányzati válasz index), Containment and Health Index (lezáras és egészségügyi index) és Economic Support Index (gazdasági támogatás index) a korlátozások különböző aspektusait vizsgálja. (Az egyes indexek tartalmát az 1. számú Függelék tartalmazza.) Minden napra és minden országra képeznek egy-egy mutatószámot, melyeket az egyes indexeknél figyelembe vett változók alapján számítanak. Magyarország és a V4 országok, illetve az EU-s átlag indexeinek 2020. március 1. és 2021. május 14. közötti alakulását az 1. táblázat mutatja be. A táblázat alapján látható, hogy hazánk nagyjából az EU-átlaggal és a V4-es országokkal azonos módon reagált a vírusveszélyre, jelentős korlátozó intézkedéseket vezetett be a lakosság és a vállalkozások életének sok fontos területén. A korlátozások szokatlanok és szigorúak voltak, ugyanakkor a gazdasági támogatás mértéke elmaradt az átlagtól és a hozzánk hasonló országokétól is. Talán ezért is érzékeltük úgy, hogy az életünk megváltozott, a mindennapjainkat és a hosszú távú jövőnket meghatározó lehetőségek is szükségszerűen adaptálódtak a kialakult helyzethez.

2. táblázat: Az Oxfordi Egyetem járvánnyal összefüggő indexei

Ország/régió	Stringency Index	Government response Index	Containment and Health Index	Economic Support Index
Magyarország	62,52	58,09	58,91	52,33
Szlovákia	59,11	66,08	63,60	83,45
Csehország	58,27	60,61	60,58	60,83
Lengyelország	60,87	56,93	56,92	57,04
EU-átlag	60,29	60,25	58,94	69,44

*Forrás: Hale et al. (2021) adatok alapján saját számítás*

A bevezetett korlátozó intézkedések alapvetően változtatták meg a mindennapokat, munka, család, oktatás, egészség(ügy) és még számos más aspektusból. A megszokott életvitel mindenhol változni kényszerült, az ismert és elfogadott értékeket felül kellett vizsgálni egyéni és közösségi szinten egyaránt. Az értékészlet változása, a súlypontok eltolódása szemmel látható. Ugyanakkor kérdésként merül fel, hogy a változás csak egy kényszerű válasz a pandémia következtében kialakult szokatlan helyzetre, vagy új folyamatokat, tényleges változást indít el, esetleg gyorsít fel az értékeink, így a formálódó jövőképünk szempontjából.

Az értékek változása nem most, nem a pandémia hatására kezdődött el. A generációs különbségek, a digitalizáció és a globalizáció felgyorsulása, a 2000-es évek első évtizedében jelentkező válság(ok) mind az értékeink – lassú, de határozott – változását idézték elő. A változás még korántsem zajlott le, eredményeképpen egymás mellett vannak jelen a múlt – tradicionálisnak mondott – értékei és az újonnan kialakult, modern értékek (Nováky (2016)). Az átalakulás állapota instabil helyzetet jelent a társadalmak számára, mely gyümölcsöző környezet az új értékek megszületésére és megérésére. Az instabil, enyhén kaotikus helyzetet tehát vélhetően nem a világméretű pandémia okozta, hanem a járvány csak fokozta az instabilitást, egy közepesen kaotikus világot teremtve. Rubin a 2000-es évek elején úgy foglalta össze a folyamatban lévő értékváltozást a modern Európában, hogy bizonyos alapvető értékeink eltűnni látszanak, ugyanakkor új értékek formálódnak (Rubin, 2002), melyek ezután egyszerre határozzák meg a lehetséges jövőt. A felgyorsult élet, a mindennapok választási lehetőségeinek végtelen száma, az információ dömping megnehezítik a jövő tervezését, ez pedig egy globalizált, hálózatokkal sűrűn átszőtt, innovatív világban elbizonytalanítja az egyént. Most van szükség igazán értékekre, amelyek utat mutatnak, segítenek az eligazodásban, a helyes út megtalálásában.

### **Hagyományos és új értékek, jövőképek**

Az értékek időben és térben is eltérőek lehetnek, így egyszerre vannak hatással életünkre a múlt-jelen-jövő értékei, ugyanakkor a helyi, az össznemzeti és a globális értékek is. Az értékészlet ilyen mértékű sokszínűsége részben pozitív jövőt vetít előre, hiszen a számos eltérő

értékre épülő társadalmi heterogenitás haladást, fejlődést eredményezhet egyéni és közösségi szinten egyaránt, részben ugyanakkor a túlzott különbözőség meg nem értést, vizzályt szülhet a különböző társadalmi csoportok között, amely kaotikus jövőképet festhet. Annak érdekében, hogy ez utóbbi lehetséges hatást legyőzzük, és a kaotikus jövőképet harmonikus, pozitív jövőre fordítsuk, nagymértékű tolerancia, elfogadás szükséges mikro- és makroközösségi szinten egyaránt.

A tradicionális értékek az állandóság, a biztonság köré csoportosulnak, az anyából, apából és gyerekekből álló, stabil – akár több generációs – család, az anyagi biztonság, állandó és kiszámítható munka, megbecsültség, a béke, nyugalom és a hit azok a kulcs értéktényezők, amelyek a keresztény kultúrkörben meghatározták az egyének életét, jövőjét. Ezeket az értékeket nevezhetjük akár a múltunkból eredő, globális értékkészletnek. A jelen megtölti az értékeket a mindennapokban fontossá váló tényezőkkel, amelyek társadalmi szinten nemzeti értéké is válhatnak. A jövő értékei a jövőképhez kapcsolódnak, azt fedik le, hogy milyen vágyott társadalomban, makro- vagy mikrokörnyezetben szeretnénk élni, milyen jövőt képzelünk el a gyermekeink számára.

Ebben az értékkörben születhetett meg Thaler libertárius paternalizmus elmélete is (Thaler és Sunstein (2003)), amelyben a tolerancia, az akár szélsőségesen irracionális egyéni döntések elfogadása kap központi szerepet, hiszen az ember nem racionális. A korlátozott racionalitás akár a korlátozottan rendelkezésre álló információból is eredhet (persze egy tökéletesen informált környezetben is az emberi természetből adódóan irracionális döntések születhetnek), ez különösen is érezhető most a pandémia kapcsán. Számos, egymásnak ellentmondó információ alapján kellett döntéseket hoznunk a saját, a szüleink és a gyermekeink életéről. A pandémia – remélhetőleg átmenetileg – ellehetlenítette a Thaler által kívánatosnak tartott eszközrendszert, az ösztökélést (nudge), amellyel a korlátozott racionalitású egyéneket egy kis támogatással (és nem szabályozással, kényszerítéssel!) a helyes irányba terelhetik a döntéshozók. Ebben a rendkívüli helyzetben a demokrácia legtöbb eszköze kényszerűen parkoló pályára került,

helyettük teret kaptak az erőteljes kormányzati beavatkozások, tiltások. A veszélyhelyzet felülírta a szabadságot, mint alapvető értéket.

### **Egyéni és közösségi értékváltozások**

Nováky (2016) szerint értékváltozásra akkor kerülhet sor, ha a kiinduló helyzet instabil, a – matematikai értelemben vett – káosz jelei mutatkoznak. Ha a 2008-ban kezdődött pénzügyi válságot közepesen mély kaotikus helyzetnek tekintjük, akkor az azt követő – valamikor a 2010-es évek közepén induló – konjunkturális időszak már egy enyhébb szintű instabil állapotba vitte át a fejlett és feltörekvő országokat. A XX. század végén elkezdődött és a 2000-es évek elején felgyorsult értékátalakulás a pandémia hatására most mintha újabb lendületet kapott volna. Meglepő módon nem a további egoizmus, hedonizmus, környezetrombolás folytatódott, a hangsúlyok eltolódtak a hagyományos értékek irányába. Az individualizmus, vagy akár a jelenünkben tapasztalható szélsőséges egoizmus korában a pandémia hatására a közösségi értékek dominánsabbakká tudtak válni az egyéni értékeknél. Az egyének el kellett fogadnia, hogy a közösség védelme érdekében az egyéni szabadságot is korlátozza az országok vezetése. Ehhez rendeleti kormányzást vezettek be majd' mindenhol, mint a háborús vagy vészhelyzeti állapotba került országokban. El kellett fogadnunk, hogy az egyéni preferenciák, értékek felett kényszerűleg (vagy természetszerűleg?) a közösségi érdek dominál, csak így működhetnek tovább az országok, így maradhat fenntartható a társadalmi berendezkedés. Ez azt jelentette, hogy sok individualista érték háttérbe szorult, sőt az emberi jogok korlátozása is jellemzővé, sőt elfogadottá vált. Nézzünk néhány konkrétumot, ahol változás érzékelhető.

A világ keresi a helyes irányt, az elfogadható jövőképet. A politikai preferenciákon is megmutatkozik a látszólagos útkeresés, a válságot követő években természetszerűleg felerősödött a nacionalizmus, erőre kaptak a szélsőséges nézetek. Ma már inkább a kevésbé végletes álláspontok nyernek ismét teret, centralizálva ezzel a várható jövőképet. Az elfogadás, tolerancia mint központi értékek ismét nagyobb hangsúlyt szereztek.

Az lett az általános benyomás a pandémia – és a sokszor egymásnak ellentmondó nyilatkozatok, információk – kapcsán, hogy valójában semmit nem tudunk tényszerűen a válságról, csak, amit engednek megtudnunk. Itt is világossá vált, hogy az információ, mint érték központi szerepet kapott a XXI. században.

Az utazás, mobilitás, mint érték is megváltozott a járvány hatására. Ennek a jelenségnek ugyanakkor számos vetülete boncolgatható, például a repülő utazások drasztikus csökkenése kedvező hatással volt a környezetterhelésre. Egyéni szinten általában negatív hatásként éltük meg, hogy nem tudtunk szabadon utazni, a téli szünetet akár meleg, nyári klímán eltölteni, de az sokunknak ott motoszkált a fejében, hogy ez részben jó is, „értéket is teremtettünk”, hiszen lényegesen csökkent a repülő utazásokból eredő károsanyag kibocsátás. Ismét kérdésként merül fel, hogy a pandémia után visszatérünk-e eredeti szokásainkhoz, értékeinkhez, vagy a megváltozott helyzetből adódó kényszerűségeket felismerésekké konvertáljuk. A repülő társaságoknak talán érdemes kihasználniuk ezt a közösségi gondolatot, és tovább vinni az értékteremtést azzal, hogy alapértelmezetté teszi a repülőjegy vásárlás mellé a CO<sub>2</sub> offset lehetőséget, azaz a repülés széndioxid kibocsátását pl. egy fa ültetés finanszírozásával ellentételezheti a vásárló.

A viselkedési közgazdaságtan kutatói arra hívják fel a figyelmet, hogy pl. a vásárlási folyamat során bizonyos lehetőségek alapértelmezettként való felkínálása tökéletes nudge, azaz ösztökélő hatású. Az emberek nem szeretnek kilógni, különbözni, adott esetben lusták a megadott keretek közül kilépni, ezért, ha egy értéket képviselő választási lehetőség az alapértelmezett, akkor nagy valószínűséggel azt fogják választani a fogyasztók. Kifejezetten fontos ez a mai túlfogyasztás társadalmában, ahol világos módon felértékelődött, központi értékévé vált a tudatosság. A tudatosság elé bármilyen témát kapcsolhatunk, így érték a környezet-tudatosság, az egészségtudatosság, a pénzügyi tudatosság, a közösségtudatosság, a feladat- és felelősségtudatosság stb. Perczel-Forintos (2018) is felhívja tanulmányában a figyelmet arra, hogy „a nagyobb fokú tudatosság és ezzel szoros összefüggésben az önkontroll és önszabályozás lehet a jövőképeség záloga, a reziliens válasz” (p. 442.).

A pandémia tovább erősítette az ellenállóképesség, reziliencia mint érték fontosságát. Lelkileg, szellemileg, fizikailag és anyagilag is megterhelő hónapokat hozott a bezártság, ezt rugalmasság, tudatosság nélkül nehéz volt, nehéz lett volna átvészelni.

A járvány közvetlenül érintette a mindennapjainkat, megbetegedtünk, ismerőseink, rokonaink kerülhettek kórházba, többen elhunytak – elvileg – a COVID fertőzés miatt. Ez azonnali tájékoztatást igényelt és kapott, hiszen minden nap velünk volt, közvetlen fenyegetést jelentve a társadalmakra. Rögtön megfogalmazódhat a kérdés, hogy például a klímaváltozás, az egészséges életmód vagy a pénzügyi tudatosság miért nem kap ekkora nyilvánosságot? Miért nem szólnak külön blokkok a hírekben minden nap ezekről a szintén égető és megoldást sürgető problémákról? A válasz talán az lehet, hogy ezek a problémák nem „instant hatásúak”. Lassan és kitartóan rombolják az ember életterét, egészségét, jóllétét, mindennapjait. A klímaváltozás kapcsán már elért 1°C-os hőmérsékletemelkedés tovább fokozódhat, a legfrissebb előrejelzések szerint 2030-as évekre akár 1,5°C-os emelkedés is várható. Ez az a szint, amely mellett még visszafordítható a klímaváltozás folyamata anélkül, hogy maradandó negatív hatásai lennének az életünkre. De ezután már valószínűleg nem. A lakosság pénzügyi tudatossága OECD felmérések szerint nemhogy javult az elmúlt években, nálunk inkább romlott. Miért nem szánunk minden híradó végén egy pár percet a tudatosításra?

Az egészséges életmódra nevelés elsősorban a családok feladata. Meglepő, de a pandémia kapcsán is nagyon keveset hallottunk arról, hogy a legjobb megelőzés a megfelelő életmód, sport, egészséges ételek, vitaminok.

Mondhatjuk, hogy vannak ezeknél a problémáknál sokkal fontosabbak, és hogy ezek nem érdekelnek mindenkit. A COVID mégis be tudott férkőzni a mindennapjainkba, nem hiányozhat egyetlen családi, baráti beszélgetésből sem. Vajon miért?

## Empirikus vizsgálat a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatóinak értékmegítéléséről

Az elmúlt években számos tanulmány született, amely a fiatalok értékeit, jövőképét igyekezett feltérképezni, leírni (többek között Dörnyei et al (2010), Bernschütz et al. (2016)). Ezért jelen tanulmányunk írásakor megkérdeztük a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatóinak egy kis – számunkra elérhető – csoportját, hogy mit gondolnak az itt tárgyalt témákról. 2021. júniusban egy anonim, online kérdőívet indítottunk útjára, amelynek kitöltésére egyrészt 400 alapszakos és mesterszakos hallgatót kértünk fel közvetlenül, másrészt az egyetem hallgatóinak Facebook csoportjában is megosztásra került a kérdőív. Ebben 2 demográfiai (nem és születés éve) és 4 értékre vonatkozó kérdés szerepelt: mely egyéni és közösségi értékeket tartják a legfontosabbnak, mely értékek szerint élnek, illetve érzékelnek-e változást az életüket befolyásoló értékészletben az elmúlt mintegy másfél évben. Összesen 140 választ kaptunk, ezek közül hármat nem vettünk figyelembe a későbbi elemzések során, mivel vélhetően ugyanaz a válaszadó kétszer töltötte ki a kérdőívet, illetve egy esetet az életkor miatt zártunk ki. Az így kialakult 137 elemű minta nem és életkor szerinti megoszlását a 2. táblázat tartalmazza.

3. táblázat: A minta demográfiai megoszlása

Nem	Nő	80%
	Férfi	20%
Életkor	18-20 év	26%
	21-23 év	50%
	24-28 év	24%

*Forrás: kérdőíves adatok alapján saját számítás*

Az első kérdés a fontosnak tartott egyéni értékekre vonatkozott, arra kértük a kitöltőket, hogy egy előre definiált 17 elemű listából jelöljenek meg hármat, amelyeket a legfontosabb egyéni értéknek tartanak. A lista végén opcionálisan meg lehetett jelölni saját, szabadszavas választ is,



erre mindössze egyetlen válaszadó vállalkozott. A lehetséges válaszokat random sorrendben tüntettük fel annak érdekében, hogy minél kevésbé befolyásoljuk a válaszadókat, így a 17 érték között szerepelt univerzális, posztmodern, személyes és gazdasági vonatkozású érték is. A 3. táblázatban foglaltuk össze az egyéni értékek preferencia sorrendjét (a százalékos megoszlás vetítési alapja 137, azaz a válaszadók száma, így az összesen érték 300% lesz, hiszen minden válaszadó 3 lehetőséget jelölhetett meg):

4. táblázat: Fontosnak tartott egyéni értékek

Fontosnak tartott egyéni érték		Gyakoriság	
		db	%
1.	családi, baráti kapcsolatok	91	66,7%
2.	egészség(es élet)	56	41,1%
3.	önmegvalósítás	44	32,3%
4.	szabadság, mobilitás	37	27,1%
5.	szabadidő, sport, hobby	28	20,5%
6.	elfogadás, tolerancia	27	19,8%
7.	segítőkészség	25	18,3%
8.	felelősségvállalás	21	15,4%
9.	vallás	19	13,9%
10.	megtakarítás, pénzügyi tudatosság	18	13,2%
11.	tanulás	13	9,5%
12.	pénz	9	6,6%
13.	munka	7	5,1%
14.	lakás, élettér	6	4,4%
15.	ismertség, hírnév, hatalom	4	2,9%
16.	véleménynyilvánítás szabadsága	4	2,9%
17.	az egyén digitalizáltsága	0	0,0%

*Forrás: kérdőíves adatok alapján saját számítás*

A felmérésből egyértelműen kiderült, hogy a – hazánk életét is jelentős mértékben befolyásoló – pandémia 16. hónapjában a válaszadók számára a legfontosabb egyéni értéket a családi és baráti, vagyis

interperszonális kapcsolatok jelentik (ezt a lehetőséget jelölték meg leg-  
többen, a 137 kitöltő közül 91-en). A második helyen szereplő egész-  
ség(es élet) mint univerzális érték sem meglepő, hiszen a járványve-  
szély elsősorban az egészségre, emberi életre jelent kockázatot, ennek  
értéke és jövőt formáló hatása az elsők között szerepel. A harmadikként  
megjelölt legfontosabb érték az önmegvalósítás, amelyet a 137 válasz-  
adó mintegy 32%-a tartott fontosnak. Ez az érték már a posztmodern  
társadalom egyik legfontosabb, jövőt formáló értéke, az ego kiteljesíté-  
sére, az önközpontúságra utal. Érdekes még a dobogóról éppen lecsú-  
szott 4. értékről is szót ejteni, a szabadság, mobilitás, mint érték 37 vá-  
laszadó szerint tartozik a legfontosabb három érték közé. Szintén jól  
tükrözi az elmúlt hónapok korlátait, a bezártság miatt felértékelődött  
szabadság érzetét. Érdekes még kiemelni az értéként megjelölt  
„egyéni digitalizáltságot”, amely egyetlen válaszadó számára sem je-  
lent valódi értéket. Ez az eredmény elsőre meglepő lehet, hiszen a pan-  
démia felgyorsította a digitalizálódást az élet számos területén (oktatás,  
kormányzat, egészségügy, kapcsolattartás stb.) elvárásá vált a digitális  
hozzáértés. Ennek számos oka lehet, talán a legfontosabb a megkérdé-  
zett réteg generációs ismérveiből fakad, hiszen a válaszadók a Z-gene-  
ráció tagjai, a digitalizáltság számukra adottság, nem érték. Vélhetően,  
ha az életkort tekintve szélesebb mintával dolgoztunk volna, a digitali-  
záltság nem került volna az utolsó helyre, hiszen az X és a korábbi ge-  
nerációknál ez a kényszerűen gyors digitális változás egészen más ha-  
tásokat válthatott ki akár az értékítéletük vonatkozásában is.

A közegészségügyi és gazdaságpolitikai korlátozó intézkedések hatá-  
sára sokan elvesztették munkájukat, vagy csökkentett munkaórák mel-  
lett csak a fizetésük egy részét kapták meg, ezért felértékelődött a meg-  
takarítás, a rendelkezésre álló jövedelem észszerű beosztása. Ezért fon-  
tosnak tartottuk az értékek vizsgálatát a tudatosságra, megtakarításokra  
is kivetíteni. Az egyéni értékek sorában a 10. helyen végzett a „megta-  
karítás, pénzügyi tudatosság”, de érdemes még itt a 12. helyen álló  
pénzt, mint értéket is említeni. Ha a két kategóriát összevonjuk, akkor  
a válaszadók majdnem 20%-a gondolta fontos értéknek azt, hogy anya-  
gilag biztonságos jólétben éljen.

A következő kérdésben arra kértük a fiatalokat, hogy a három legfontosabb közösségi értéket jelöljék meg. A 4. táblázatban az előző, egyéni értékeket bemutató táblázat struktúrájának megfelelően a közösségi értékek összesítése szerepel.

5. táblázat: Fontosnak tartott közösségi értékek

Fontosnak tartott közösségi érték		Gyakoriság	
		db	%
1.	közbiztonság, béke	55	40,1%
2.	demokrácia	45	32,8%
3.	fenntarthatóság	45	32,8%
4.	közösséghez tartozás	43	31,4%
5.	gazdasági jólét, fejlődés	43	31,4%
6.	környezetvédelem	37	27,0%
7.	oktatás	33	24,1%
8.	közösségi munkamegosztás, hatékony intézményrendszer (pl. egészségügy, oktatás)	30	21,9%
9.	igazságos verseny, egyenlő esélyek, igazságosság	30	21,9%
10.	nemzeti értékek, identitás, tradíciók	19	13,9%
11.	sajtószabadság	16	11,7%
12.	digitalizáció	5	3,6%
13.	globalizáció	4	2,9%
14.	információs társadalom	3	2,2%

*Forrás: kérdőíves adatok alapján saját számítás*

A közösségi értékek vizsgálatánál érdemes az első 5 helyen végzett értéket vizsgálnunk a szoros előfordulási gyakoriságra tekintettel. Két univerzális vagy tradicionális értéket jelöltek meg a fiatalok legtöbbször, a biztonságot/békét, valamint a demokráciát, a fenntarthatóság pedig mint a jövő záloga holtversenyben a 2. leggyakrabban került említésre. A kérdőív értékekkel kapcsolatos 4. kérdésével azt is megkérdeztük a kitöltőktől, hogy érzékelnek-e változást az elmúlt másfél évben az értékeinket illetően. Sokan változásként említették a demokrácia csorbulását, az információhoz való korlátozott hozzáférés lehetőségét, mely

okot jelenthet arra, hogy ezt a hagyományos értéket a válaszadók mintegy 33%-a fontosnak tartotta megjelölni. A közösségi értékeknél is megfigyelhető, hogy a digitalizációt, információs társadalmat, mint értéket a megkérdezetteknek csak kis része tartja fontos értéknek. Ebbe „beleszülettek”, már nem kezelik értékként.

Az oktatás, tanulás mind az egyéni, mind a közösségi értéket vizsgáló kérdésnél az alsó-középmezőnyben végzett, a válaszadók mintegy 10-25%-a tartja fontos értéknek. Ezen is érdemes eltöprengeni, hogy annak ellenére, hogy az önmegvalósítás az egyik legfontosabb érték, azt a megkérdezettek jelentős része nem a tanulás, oktatás révén látja elérhetőnek.

A legfontosabbnak tartott egyéni és közösségi értékek után azt kérdeztük meg a fiataloktól, hogy melyek azok az értékek, amelyeket maguk is követnek az életükben. Felmerülhet a kérdés (és egy válaszadó meg is fogalmazta ezt), hogy minek ezt külön megkérdezni, hiszen az egyén általában igyekszik a fontosnak tartott értékei mentén élni. Mégis érdemes volt erre külön kitérni, hiszen itt szabadszavas válasz formájában kellett három értéket megfogalmazni, amelyek különösen befolyásolják az egyén életét, így felszínre kerülhettek olyan értékek is, amelyekre esetleg az előre megadott felsorolásokban nem gondoltunk. Általában egy vegyületet kaptunk a korábban megfogalmazott egyéni és közösségi értékekből, ugyanakkor előkerült néhány új irány is, ezt tartalmazza az 5. táblázat. A táblázatban dőlt betűvel szedett értékek azok, amelyek korábban az általunk megadott egyéni és közösségi értékek listájában nem szerepeltek. Ezeket csoportosítva tüntetjük fel a túlzott elaprózottság elkerülése érdekében.

6. táblázat: Azon értékek, amelyek szerint maguk is élnek

Ténylegesen követett értékek		Gyakoriság	
		db	%
1.	családi, baráti kapcsolatok	59	43,1%
2.	elfogadás, tolerancia	36	26,3%
3.	környezetvédelem	29	21,2%
4.	segítőkészség	26	19,0%
5.	egészség(es élet)	25	18,2%

Ténylegesen követett értékek		Gyakoriság	
		db	%
6.	tanulás	20	14,6%
7.	megtakarítás, pénzügyi tudatosság	20	14,6%
8.	felelősségvállalás	19	13,9%
9.	fenntarthatóság	19	13,9%
10.	önmegvalósítás	18	13,1%
11.	szabadság, mobilitás	17	12,4%
12.	<i>empátia, együttérzés, figyelem, szeretet, önzetlenség, tisztelet, alkalmazkodás</i>	16	11,7%
13.	szabadidő, sport, hobby	13	9,5%
14.	igazságos verseny, egyenlő esélyek, igazságosság	12	8,8%
15.	<i>becsület, tisztesség, megbízhatóság, emberi jóság, belső béke</i>	12	8,8%
16.	<i>ambíció, tudatosság, kíváncsiság, szorgalom, kitartás, alázat, bátorság, öntudat</i>	9	6,6%
17.	vallás	8	5,8%
18.	véleménynyilvánítás szabadsága, nyílt kommunikáció, őszinteség	7	5,1%
19.	közösséghez tartozás	4	2,9%
20.	nemzeti értékek, identitás, tradíciók	4	2,9%
21.	pénz	3	2,2%
22.	demokrácia	3	2,2%
23.	munka	2	1,5%
24.	gazdasági jólét, fejlődés	2	1,5%
25.	globalizáció	2	1,5%
26.	közösségi munkamegosztás, hatékony intézményrendszer (pl. egészségügy, oktatás)	1	0,7%
27.	<i>függetlenség</i>	1	0,7%
28.	<i>carpe diem</i>	1	0,7%

*Forrás: kérdőíves adatok alapján saját számítás*

A járvány hatása ismét jól látható ebben a saját maguk által követett értékeket bemutató listában. A válaszadók majdnem fele az interperszonális kapcsolatokat jelölte meg értékként, tehát sokan fontosnak tartják a kapcsolattartást szeretteikkel. Az első tíz leggyakrabban említett érték között egyaránt szerepelnek immateriális (elfogadás/tolerancia, segítőkészség, felelősségvállalás, önmegvalósítás) és anyagi értékek (tanulás, egészség(es) élet), megtakarítás/pénzügyi tudatosság), valamint a társadalmi tudathoz kapcsolódó (környezetvédelem, fenntarthatóság) értékek (itt követtük Bauer (2002) értéksoportosítását). Érdekes megfigyelni, hogy a hedonista értékek (pénz, függetlenség, „carpe diem”) marginális szerepet kaptak, alig néhányan említették, mint általuk követett értékeket. Egyáltalán nem szerepelt az egyénileg követett értékek között olyan materiális érték, mint a lakás/élettér, az ismertség/hírnév/hatalom vagy az egyén digitalizáltsága, ezek vélhetően mind a minta életkorából adódóan nem képviselnek értéket. A harmadik leggyakrabban említett érték a környezetvédelem, amely 20 év után igazolni látszik Hideg (2001) azon előrejelzését, hogy a jövőbeli új társadalmakban – többek között – felerősödik a környezetvédelem, a fenntarthatóság, mint új érték.

A vallást, mint egyéni értéket mindössze 19-en (14%) jelölték meg fontos értékként (3. táblázat), míg a saját maguk által követett értékek között 28-an (a minta több mint 20%-a) említettek olyan immateriális értéket (4. táblázatban a 12. és 15. helyen szereplő értékek, mint az empátia, tisztelet, önzetlenség stb.), amely általában a vallásokban központi szerepet kap. Ebben azt a jellemző trendet is felfedezhetjük, amely szerint a formalizált vallásosság, hit szerepét leváltotta az individualizált hit, értékközpontúság (Hámori, Rosta (2011)).

Ezen a ponton – és kifejezetten ebből a mintából – látható egy határozott eltolódás pl. Nováky (2016) tanulmányában megfogalmazott értékpreferenciákhoz képest, az első tíz – saját életben követett – érték között kevesebb egoista érték szerepel, a hangsúly eltolódni látszik a közösség fejlődését, boldogulását segítő értékek felé. Ez igen pozitív változás,

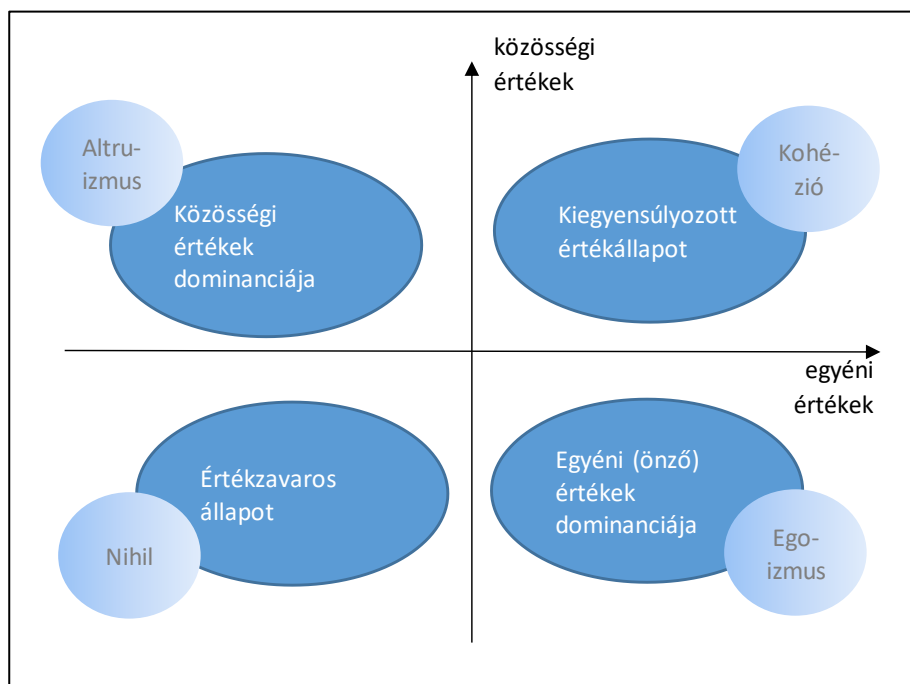
ilyen értékváltozások mellett reményteli jövő várhat ránk. Ebben a jövőben ugyanis a közösség, az egész társadalom fejlődését szem előtt tartó értékek kerülhetnek fókuszba. Különösen azért van ennek jelentősége, mert a most vizsgált minta átlagéletkora 22 év, ők azok, akik a jövőnket tettere készen befolyásolni, alakítani fogják. Persze az nem mérhető fel ebből a mintából, hogy az értékek fontossága mellett tesznek-e a fiatalok valamit azok megvalósulásáért, de kezdő lépésnek mindenképpen fontos megfogalmazni, kimondani, hogy mi az, ami számukra fontos, értéket képvisel. A közösségek vezetőinek kell ezután az értékek mentén konkrét célokat megfogalmazni és azokért lépéseket szorgalmazni (akár Thalerék nudge eszközeivel).

Azt is megkérdeztük, hogy a válaszadók érzékelnek-e változást az értékeket illetően az elmúlt másfél évben. A kérdésre 65% igennel, 20% nemmel és 15% nem tudommal felelt. Az igennel válaszolók általában az első három fontosnak tartott egyéni és közösségi értékben látnak változást, hangsúlyeltolódást. Ez persze nem feltétlen jelent tartós változást, akár természetes reakcióként is értelmezhető a járvány-okozta korlátozásokkal teli mindennapokra.

### **Értékalapú társadalom, scenárióelemzés**

Jelenleg több elnevezéssel is illelhető társadalomban élünk, lehet ez akár munkaalapú, tudásalapú, információs vagy élményalapú társadalom. Empirikus vizsgálatunk rávilágít arra, hogy a megkérdezett fiatalok körében igény merült fel a továbblépésre. A pandémia talán felgyorsította azt a természetes törekvést, hogy a több évtizede formálódó, átalakuló társadalmi értékberendezkedést elmozdítsák az értékalapú társadalom felé. Ebben a társadalomban az egyéni és a közösségi értékek együttese, vagy valamely hiánya határozza meg a lehetséges forgatókönyveket, amelyeket az 1. ábrán szemléltetünk.

5. ábra: Értékalapú társadalom lehetséges forgatókönyvei



Forrás: saját szerkesztés

Az értékalapú társadalom lehetséges forgatókönyveire – nem követve a forgatókönyv-készítés klasszikus szabályait – az egyetemisták körében végzett kérdőíves kutatásunk alapján teszünk javaslatot, azaz az egyes scenáriókhoz kapcsolódóan az empirikus vizsgálatra támaszkodva töltjük fel tartalommal a négy térfelet. Induljunk a lehetséges legrosszabb forgatókönyvből és haladjunk a pozitív változatok felé. Amikor mind az egyéni, mind a közösségi értékek a negatív tartományban tartózkodnak, akkor *értékzavaros állapot*ról beszélünk. Sem az egyéni értékek, sem a közösségi értékek nem kivehetők, nincs világos értékpreferencia a társadalomban. Emiatt lassul a fejlődés, megszűnik a harmónia, eltűnnek a békés, nyugodt élet alapjai. Ezt az értékzavaros állapotot neveztük a *Nihil forgatókönyvének*.

A páros síknegyedekben két, egymással teljesen ellentétes forgatókönyv jelenik meg. A közösségi értékek dominanciája az egyéni értékek felett



azt eredményezi, hogy háttérbe szorul az egyén, az individualista értékek csorbulnak, a közösség áll mindenek felett. Valószínűleg a környezet-szennyezés, a globalizáció árnyoldalai megszűnnek, ugyanakkor az egyéni feszültség az önmegvalósítás elnyomása révén egyre fokozódik. Ezt már kipróbáltuk szocializmus formájában, nem működött. Elemzésünkben ezt a *közösségi értékek dominanciájának, az Altruizmus forgatókönyvének* neveztük. A másik, átellenes síknegyed pontosan az Altruizmus ellentéte, a közösségi értékek csorbulnak, ugyanakkor az *egyéni értékek erőre kapnak*. Az egyéni értékek közül az önmegvalósítás, a hatalom, a pénz, a függetlenség és a „carpe diem” a legnépszerűbb, míg a közösségi értékek közül eltűnik a fenntarthatóság, a környezetvédelem, vagy akár a közösséghez tartozás. Csorbul a demokrácia, teljesen hatástalanná válnak a libertárius paternalizmus eszközei. Ezt az értékállapotot neveztük az *Egoizmus forgatókönyvének*.

A számunkra kívánatos forgatókönyvet az egyéni és közösségi értékek pozitív tartománya jeleníti meg, ahol *harmóniában él az önmegvalósító egyén a közösséggel*, társadalommal. Tudatosan figyel a környezetre, annak szerves részeként éli az életét, ezzel a jövőgenerációk számára is fenntartható, pozitív jövőt hagy hátra. Ezt az egyensúlyi állapotot a *Kohézió forgatókönyvének* neveztük, ahol a társadalom összetartásra, támogatásra, libertárius paternalizmusra épül.

## **Konklúzió**

A scenárióelemzés alapját képező empirikus vizsgálatunk számos korláttal rendelkezik (a válaszadók alacsony száma, megoszlása, a mintavétel módja, időtartama stb.). Ennek oka elsősorban az, hogy a kérdőívvel nem volt célunk az említett korábbi kutatásokhoz hasonló teljes képet kapni a fiatalok értékeiről és jövőképükről, mindössze egy gyors pillanatképet rögzítettünk a pandémia értékeinket és ezeken keresztül a jövőképünket befolyásoló hatásairól. Néhány év múlva érdemes lehet ugyanebben a korcsoportban elvégezni ismét a kutatást, és megfigyelni az esetleges változásokat, hogy azonosítani tudjuk a pandémia átmeneti hatásait.

A politikai, gazdasági folyamatok hazánkban még távol esnek a libertárius paternalizmus eszméjétől és az értékalapú társadalom *kohéziós forogatókönyvétől*. A SARS-CoV-2 járvány nem segítette, inkább lassította a folyamatot, visszalökve a társadalmakat egy instabilabb, kaotikus helyzetbe. Úgy véljük ugyanakkor, hogy ez a fajta instabilitás hamar visszafordítható. Nagyobb a valószínűsége a káosz gyors enyhülésének, mint az elmúlt 20-30 évben bármikor. Ennek az lehet az alapja, hogy a gazdaságok, társadalmak még élénken emlékeznek a 2010-es években tapasztalt instabil állapotra, egyéni és közösségi szinten is léteznek, aktívak azok az eszközök, amelyek a béke, a megnyugvás és egy kiegyensúlyozott értékrend, a *kohézió* felé vezetnek bennünket. Ez a trend közösségi megoldást jelenthet az értékek erodálódásának megállítására, és stabil – régi és új értékekre egyaránt épülő – értékrend megszilárdulására. Ha ez a vágyott jövőképünk, akkor ezért nagyon sokat kell közösségként tennünk. Szerencsére úgy tűnik, hogy a fiatalok tenni is akarnak.

## Irodalomjegyzék

- Bauer Béla (2002): Az ifjúság viszonya az értékek világához. In: Szabó A., Bauer B., Laki L. (szerk.) *Ifjúságkutatás 2000, Tanulmányok*, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, pp. 195-208.
- Bernschütz Mária, Dörnyei Krisztina, Nováky Erzsébet (2016): A Z-generáció a jövőről – empirikus vizsgálat eredményei. In: Tóth, A., S., Gubik A. (szerk.) *Magyarország 2025-ben és kitekintés 2050-re: Tanulmánykötet Nováky Erzsébet 70. születésnapjára*, Arisztotelész Kiadó, Budapest, pp. 63-89.
- Dörnyei Krisztina, Nagy Gábor (2010): Hazai felsőoktatásban részt vevők vélekedése 2025-ről. In: Nováky, E. (szerk.) *Magyarország 2025: Tanulmánykötet a Magyarország 2025 című akadémiai kutatás alapján 2. kötet*, Budapest. Gazdasági és Szociális Tanács, pp. 446-470.
- Hale, T., Angrist, N., Goldszmidt, R., Kira B., Petherick, A., Phillips, T., Webster, S., Cameron-Blake, E., Hallas, L., Majumdar, S., Tatlow, H. (2021): “A global panel database of pandemic policies (Oxford COVID-19 Government Response Tracker)

<https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/covid-19-government-response-tracker#data> letöltve: 2021.06.07. (adatok 2021.05.14-ig tartalmazott)

- Hámori Ádám, Rosta Gergely (2011): Vallás és ifjúság. In: Bauer B., Szabó A. (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék, Ifjúság 2000-2010 Tanulmánykötet*, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, pp. 249-262.
- Hideg Éva (2001): Társadalmi modellek és a magyar társadalom lehetséges jövője. In: Nováky E. (szerk.) *Magyarország holnap után*, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Jövőkutatási Kutatóközpont, Budapest, pp. 143-178.
- Nováky Erzsébet (2016): Értékek a XXI. században. In: Nagy, Z.; Horváth, K. (szerk.) *Jubileumi tanulmánykötet Tóthné Szita Klára professzor asszony 70. születésnapjára*, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc, pp. 172-182.
- Perczel-Forintos Dóra (2018): Tudatosság mint a jövőképeség záloga. In: *Társadalmi Jövőképeség – Egy új tudományterület bemutatása*, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, pp. 435-456.
- Rubin Anita (2002): From values to the challenge of a good future. In: Nováky E., Gáspár T., Tyukodi G. (szerk.) *Changing values - forming new societies: Budapest Futures Course 2001: The Youth for a Less Selfish Future*, Futures Studies Centre, Budapest University of Economic Sciences and Public Administration, Budapest, pp. 57-70.
- Thaler, R. H. & Sunstein, C. R. (2003): Libertarian Paternalism. *American Economic Review*, 93(2), pp. 175-179.
- The Millennium Project (2020): Three Futures of the COVID-19 Pandemic in the United States; January 1, 2022, Washington, USA.
- Váradi Balázs (2020): Magyarországi közpolitikai reakciók a koronavírus-járványra 2020 első félévében. In: Fazekas, K., Elek, P., Hajdu, T. (szerk.) *Munkaerőpiaci tükrök 2019*, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest, pp. 213-219.

*Függelék 1.*

Stringency Index	szigorúsági index	iskola bezárás munkahelyek lezárása rendezvények lemondása csoportosulások tiltása közösségi közlekedés lezárása „maradj otthon” kampány országon belüli mozgás korlátozása nemzetközi utazás korlátozása közösségi tájékoztatási kampány
Government Response Index	kormányzati válasz index	stringency index + háztartási bevétel kiegészítés hiteltörlesztési moratórium tesztelési politika kontaktkutatás maszkviselés oltási politika idős emberek védelme
Containment and Health Index	egészségügyi tartalék index	stringency index + tesztelési politika kontaktkutatás maszkviselés oltási politika idős emberek védelme
Economic Support Index	gazdasági támogatás index	háztartási bevétel kiegészítés hiteltörlesztési moratórium

*Valamennyi index 0-100-as skálán mér.*